

METİNLER ARASI İLİŞKİ BAĞLAMINDA NİYÂZÎ-İ MISRÎ İLE AHMED KUDDÛSÎ'NİN “DOST DOST” REDİFLİ ŞİİRLERİ*

Prof. Dr. Hasan KAVRUK**
Doç. Dr. Ramazan SARIÇİÇEK***

Öz: Güncel her bilgi geçmişin birikim ve tecrübelerinin toplamıdır. Yani her gelen, eserini geçmişteki mirasın üzerine bina eder. Durum edebiyat ve sanatta da böyledir. Eflatun'un “sanat bir taklittir” sözüne bir de bu açıdan bakılabilir. Her sanat, mevcut olanların taklitlerinden ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla her yeni, eskiden izler taşıyacaktır. Edebi eserler de ortaya konulurken önceki yazılanlardan esinlenilerek kaleme alınmıştır. Klâsik edebiyatımız bunun örnekleriyle doludur. Aslında bütün edebiyat ve sanat eserleri için aynı durum söz konusudur. Modern edebiyat kuramlarında yer alan metinler arasılık ise, bu tür ilişkilerin tespit ve tenkidinde önemli bir alan olarak kendini göstermektedir.

Üzerinde duracağımız; on yedinci asrın tanınmış mutasavvıf simalarından Niyazî-i Mısırî ile ondan iki asır sonra yaşamış Mar'aşîzâde Ahmed Kuddûsî'nin “çağıruram dost dost” redifli şiirlerindeki metinler arası ilişki, geçen yaklaşık iki asra rağmen belirgin bir şekilde ortadadır. Her iki şairin de mutasavvıf olmasının yanı sıra, hayatlarındaki ortak paydaların benzerlik arz etmesi, söylemlerine de yansımıştır. Bu tür farklı bakışlar edebiyat ve sanatımızın inceliklerine vakıf olmamıza vesile olmaları yanında klâsik edebiyatımızda benzer konuları işlemeyi kabahatmiş gibi görmenin ne kadar büyük bir haksızlık olduğunu ortaya koyması açısından da önemlidir.

Bu çalışmada ayrı asırlarda yaşamış olsalar bile aynı tasavvuf denizinde yıkanan iki mutasavvıf şairin şiirlerindeki metinler arası ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: metinler arası ilişki, tasavvuf, Niyâzî-i Mısırî, Ahmed Kuddûsî, çağıruram dost dost.

IN THE CONTEXT OF INTERTEXTUAL RELATIONSHIP, NİYÂZÎ-İ MISRÎ AND AHMED KUDDÛSÎ'S “DOST DOST” RHYMENESS POEMS

Abstract: Every current knowledge is the sum of the experience and accumulation of the past. In other words, person builds his/her work on the heritage of the past. The situation is like this in literature and art. It can also be seen from this point of view to the expression Platon's

ORCID ID : 0000-0001-2345-6789** /0000-0002-0480-5397***

DOI : 10.31126-akrajourn.756689

Geliş tarihi : 23 Haziran 2020 / Kabul tarihi: 16 Eylül 2020

*Bu çalışma daha 6-7 Aralık 2018 tarihinde Malatya'da yapılan “5. Uluslararası Birlik Çağırısı ve 400. Yıl Niyazî-i Mısırî El-Malatî Sempozyumu” nda sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

** İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı.

***Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

the art is an imitation. Every art is emerged from the imitations of present ones. So, each new carries traces of past. While they are written, the literary Works are inspired from previous written resources. Our classical literature is full with the examples of this. In point of fact, these can be said for all the Works of literature and art. The intertextuality in modern literary theories shows itself as an important area for the determination and criticism of such relations.

Despite two centuries between them, intertextual relationship in their poems named “çağırırım dost dost” Niyazi-i Mısri’s from the well-known sufi figures of the seventeenth century and Mar‘aşîzâde Ahmed Kuddûsî’s, who lived after two centuries from him, to this situation are clearly evident. In addition to being the sufi of both poets, the similarities of common denominators in their lives reflects to their statements. This kind different looks conduce to know details of the literature and art for us, besides, these are important from the perspective the revealing that it is a great injustice to see as the fault working the similar subjects in our classical literature.

In this study, it will be tried to reveal the intertextual relationship in their poems of two sufi poets who were washed in the same mystic sea even if they lived in different centuries.

Key Words: The intertextual relationship, mysticism, Niyâzi-i Mısri, Ahmed Kuddûsî, çağırırım dost dost

1. Giriş

Bilindiği gibi edebî eserleri anlamak ve eleştirmek için edebiyat araştırmacıları çeşitli eleştiri yöntem ve kuramları ortaya koymuşlardır. Yansıtma kuramı, anlatımcılık, yapısalcılık bunlardan bazılarıdır. Ayrıca bunlarla ilgili eleştirileri de okur merkezli ve eser merkezli diye de ayırmışlardır. Metinlerin, öncel metinlerle bağıntı içerisinde olduğu anlayışından hareket eden ve Antik Çağ’dan günümüze kadar karşımıza çıkan bu bağıntıyı inceleyen metinler arasılık kuramı da bunlardan biridir (Ekiz, 2007).

Çağımızda edebî eserlerin yorumlanmasında önemli katkılar sunan metinler arasılık; “Jacques Lacan”ın özne ve onun dilde temsil edilişi arasındaki ayrılmayı kuramsallaştırmasının ardından Julia Kristeva tarafından ortaya atılmıştır.” (Holbrook, 2014: 63). 1960’lı yılların sonlarında Kristeva ile başlayan metinler arası anlayışına göre metinler arasılık iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriştir. Her söylenen şeyin daha önce de söylendiği, dolayısıyla her metnin daha önceki metinlerde anlatılanları gizli veya açık tekrar ettiği anlayışından hareket eden bu kurama göre yazar daha önce yazılmış metinlerden aldıklarını kendi metniyle kaynaştırıp yeniden kaleme alır. Bu anlayışa göre her söylem daha önceki bir söylemin tekrarıdır ve bir metni daha önce yazılmış metinlerden ayrı olarak düşünemeyiz. Zira her yeni metin eski metinlerden aldıklarını yeni bir söylemle tekrar etmektedir. Dolayısıyla her metin metinler arasıdır. Yani her şey daha önceden söylenmiştir (Aktulum, 2000: 17-18).

Ancak metinler arasılık ilişkisi bir taklit değildir. Kristeva’ya göre metinler arasılık, bir metnin önceki bir metni tekrarlama değil, sonsuz bir süreç, metinsel bir devinimdir; başka metinlere ait unsurları taklit etmek ya da onları

olduğu gibi yeni bir metne sokmak işlemi değil, bir yer ya da bağlam değiştirme işlemidir (Aktulum, 2000: 43). Metinler arasılık, en geniş anlamda, bir edebî metnin edebî veya edebiyat dışı olan metinlerle bağlarını ve ikincil metnin öncül metinle keyfince uğraşmasını kapsar. Birbirinden üstünlük ve ayrıcalık konularını kapsamaz. Okura, donanımı ölçüsünde çağrışımlar yaptırarak onun başka eserlerle bağ kurmasını sağlar (Aytaç, 2003: 212).

Metinler arası kuramcılarında Gérard Genette ise metinler arası anlayışı geliştirerek ortak birliktelik yöntemlerini belirleyerek hem metinler arası eleştirilerde nelere dikkat edilmesi gerektiğini hem de hangi tarz çalışmalarda bu yöntemin kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Bu şekilde *metatextualité* ile klâsik edebiyatta şerh dediğimiz eserleri bu kategoriye dâhil ettiği gibi, *archi-textualité* ile aynı edebî tür ve metinleri; *intertextualité* ile de metne, klâsik edebiyatta iktibas, telmih, gibi sanatlar benzeri bakış açılarıyla bakan çalışmaları kastetmiştir. Bununla metnin bireysel öncü metin ve türler ve üsluplar gibi edebî örneklerle bağlantıları nelerdir sorularına cevaplar aranır. Metinler arası ilişkiler *semantik* (anlambilimi) olduğu gibi, metnin başka düzeyleriyle, yani yazı noktalama, *fonoloji* (sesbilimi), *morfoloji* (yapıbilgisi), kelime hazinesi veya *sentaks* (sözdizimi) gibi dilbilimsel açılardan, ayrıca *metrik* (ölçü), *retorik* veya *anlatım biçimleri* açısından da olabilir (Aytaç, 2003: 210-211).

Aslında söylenmek istenen şudur: Bütün metinler, farkında olunsun veya olunmasın, daha önce yazılmış ya da söylenmiş şeylerden etkilenerek ortaya çıkar. Bu etkilenme yeni metinde yakınlık, benzerlik ya da karşıtlık şeklinde olabilir (Kıran, 2011: 359). Metinler arasılık anlayışı ise yeni metinlerde öncel metinlerden her yönüyle etkilenmeyi ortaya koyma yöntemidir. Bir nevi eskiyi yeni söylemlerin içinde aramadır.

2. Klâsik ve Halk Edebiyatımızda Metinler Arasılık

XX. yüzyılın en önemli kuramlarından biri olan metinler arasılık konusunda en mümbit zeminlerden birisi de klâsik ve tasavvufî edebiyatımızdır. Zira metinler arası ilişkiler kuramı, çağdaş edebiyatımızın olduğu kadar klâsik edebiyatımızın da yeniden yorumlanmasını sağlayacak açılımlar getirmektedir.” (Gökalp-Alpaslan, 2009). Belagat kitaplarında, daha önce başka metinlerde geçenler üzerine kurulu olan metinler arasılık, bazen bir nevi “hırsızlık” olarak da anılmakla (Saraç, 2004: 243) beraber klâsik edebiyatımızda metinler arasılığın usulüne uygun bir şekilde uygulamaları olan sanatlar mübah karşılanmış ve hatta bunlar estetik kaygı ve sanatsal zevk olarak benimsenerek işlenmiştir. Buna karşılık, etkileşimin yoğunlaştığı ve çalma hissi uyandıracak hususlardaki eğilimlerden kesin çizgilerle uzak durulmuştur (Aykanat, 2012).

Gérarad Genette’nin tasnifine göre bir metnin başka bir metindeki varlığının en somut biçimi alıntıdır. Genellikle ileri sürülen bir görüşü açıklamak ya

da desteklemek için bir yazardan ya da ünlü bir kişiden alınan parça bir başka metinde başka bir bağlamda tekrarlanırken yeni bir anlam da yüklenir. Alıntı ilk bakışta fark edilir. Bununla metinler arası ilişki de başlamış olur. Aslında alıntı klâsik Türk edebiyatında farklı edebî sanatlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira alıntı yapmanın en açık örneği *iktibasta* kendini gösterir. Yazar ve şairlerimiz düşüncelerini desteklemek için sık sık ayet ve hadislerden alıntılar yaparlar. Yine eserlerde savunulan düşünceyi kuvvetlendirmek için *irad-ı mesel* diye de tabir ettiğimiz *irsal-ı mesel*; bir şairin bir başka şaire ait mısra veya beyti, alıntı yaptığını belirterek şiirinde kullanması demek olan *tazmîn* metinler arası içimdedir. Bunun yanında *terbî*, *tahmîs*, *tesdîs*, *tesbî*, *tesmîn* ve *ta'sîr*; edebî bir metinde bir kıssaya, efsaneye, tarihî bir hadiseye veya bir ayete, hadîse, meşhur bir darb-ı mesele, bir inanışa işaret etmek (Saraç 2012: 282) olan *telmih* de metinler arasılıktaki alıntı kavramının içindedir. Ayrıca klâsik edebiyatımızda kinaye, tevriye, îhâm gibi sanatlar da anıştırma adı verilen metinler arası kavramın içinde ele alınabilir.

Yine metinler arasılıktaki türev ilişkiler olarak ele alınan ve ciddî bir metni çoğunlukla alaycı ve sıradan bir üslupla söylemek (Aktulum, 2000: 117) demek olan yansılama kavramı da klâsik edebiyatımızdaki *nazîre*lerin zıddı olan *nakîzelere* benzer. Bu konuyla ilgili olarak daha çok ciddî bir yapıttan gülünç, eğlendirici bir yapıt üretmek (Aktulum, 2000: 126) demek olan alaycı dönüştürüm içerisinde ise klâsik edebiyatımızdaki *hezliyyât*, *tehzil* diye tabir ettiğimiz şekil yer alabilir (Korkmaz, 2017: 71-88).

Bunların yanında birbirleriyle ilişkili metinlerin vezin, nazım şekli, konu, mazmun ve kelime kullanımında ortaklıklar taşınması da metinler arası ilişkiye girebilir. Burada üzerinde duracağımız XVII. yüzyıl mutasavvıf şairi Niyazi-i Mısırî ile XIX. yüzyılın mutasavvıf şairi Ahmed Kuddûsî'nin "çağıruram dost" redifli şiirleri de bu ilişkiye örnek teşkil eden şiirlerdendir.

"Çağıruram dost"u ilk terennüm eden Niyazi-i Mısırî (1618-1694) XVII. yüzyılın önemli mutasavvıflarından olup 1027/1618'de Malatya'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed'tir. İlk tahsilini doğduğu yerde almış dinî ve tasavvufî derslerle kendisini yetiştirir. Nakşibendî olan babasının hilafına Malatyalı bir Halvetî şeyhi olan Hüseyin Efendi'ye bağlanır. Sonra ilim için sefere çıkar. Önce Diyarbakır'a oradan da Mardin'e gider. Daha sonra Kerbelâ, Bağdat ve Kahire'ye oradan da İskenderiye'ye geçer. Her gittiği yerde ilim mahfillerinde kendini geliştirir. Mısır'dayken Camiü'l-Ezher'de eğitimine devam eder. Asıl maksadı tarikat ilmini öğrenmektir. Gördüğü bir rüyanın etkisiyle 1053 / 1643'te Mısır'dan ayrılarak gelecekteki şeyhini bulmak maksadıyla senelerce Arap ve Rum şehirlerinde birçok şeyhin sohbetinde bulunur. Sonunda aradığını Elmalılı Ümmî Sinan'da bularak ona bağlanır. Burada kendisini tasav-

vufta yetiştirerek onun halifesi olur. Değişik yerlerde irşat faaliyetlerinde bulunan Mısrî, şeyhinin vefatından sonra Bursa'ya yerleşir ve burada şöhreti artar. Bu arada birkaç kez padişah tarafından Edirne'ye davet edilir. Son davette söyledikleri beğenilmeyince önce Rodos daha sonra da Limni adasına sürülür. Sürgün dönüşü, padişahın kabul etmemesine rağmen Sultan II. Ahmed'in Avusturya Seferi'ne katılmak ister. Tavizsiz bir vahdet-i vücud savunucusu olması ve siyasi otoritenin tasavvufî hayatla ilgili olarak bazı kararlarına karşı çıkması nedeniyle yirmi yıla yakın sürgün hayatı yaşayan Mısrî maddî ve manevî açıdan epeyce yıpranır ve acı çeker. Nihayet 1694'te Limni'de sürgündeyken vefat eder. Kabri buradadır (Kavruk, 2011: XV-XIX; Kara, 1994: 8-14).

İkinci şairimiz Ahmed Kuddûsî (1796-1849) Nakşibendî şeyhi ulemadan Hacı İbrahim Efendi'nin oğlu olup 1769 yılında Niğde'nin Bor ilçesinde doğmuştur. Babasının terbiyesinde eğitimini alan Ahmed Kuddûsî, 1786'da babasının vefatından sonra Bor'dan ayrılarak Turhal, Erzincan, Kayseri gibi şehirleri dolaşır buralardaki meşayihle görüşür. Daha sonra Şam'a ve Mısır'a, oradan Hicaz'a geçer. On yedi yıl burada kaldıktan sonra bir işaretle Bor'a döner. 1807 ve 1810 Osmanlı-Rus savaşı ve Balkan Savaşı'na katılır. Dönüşünde Bor'daki tekkesinde, vaktini müritlerine vaaz ve nasihat ederek geçirmeye başlar. Sufiyane, dervişane ve âşıkane şiirleriyle çevresi üzerinde etkili olur. Müritlerinin eğitimine daha faydalı olacağı düşüncesiyle Nakşibendî tarikatından Kadirî tarikatına geçer. Maddî ve manevî cihadını tamamladıktan sonra bir işaretle yirmi altı defa evlenen Kuddûsî, Bor'a dönüşünden sonra bazı kişiler tarafından ağır bir şekilde suçlanır. Ömrünün son günlerini etrafın baskısıyla evinde inzivada geçirir on üç yıl zaviyesinden dışarı çıkamaz. İnzivadayken 1849'da Bor'da vefat eder (S. Uludağ-M. A. Köksal 2002: 315-316; Doğan : 32-49).

3. Metinler Arası Karşılaştırma

Görüldüğü gibi her iki mutasavvıf, ayrı ayrı asırlarda yaşamış ve biri Halvetilik diğeri Kadirilik yolunda gitmelerine rağmen hayatları da çektikleri çileler de birbirine paralellik arz etmiştir. Bunun dışında bazı şiirleri arasında da paralellikler görülmektedir. Metinler arası ilişkiler diyebileceğimiz bu özelliklerin ilki ve en göze çarpanı ise kullandıkları redif ortaklığıdır. Her iki şairin şiirlerinde kullandığı “çağıruram dost dost” redifi, öncel metin olan Niyâzî-i Mısrî'nin şiirinden doğrudan etkilendiğinin göstergesidir. Dost, sözlükte, sevilen kimse, yakın arkadaş, muhip, yâr; sevgili, mâşuka, mahbûb, mahbûbe anlamlarına gelmektedir (Parlatır, 2012). Klâsik edebiyatımızda ise cân, cânân, cânâne, yâr, dost, mahbûb, mahbûbe, habîb, ma'sûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, büt, nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultân, mâh, meh, âfîtab, şûh, tabîb, dilber,

nâzenîn, dil-dâr, dil-rübâ, dil-ârâ, dil-nüvâz, gül-izâr, gül-endâm, meh-likâ, vs. kelimelerle de çoğu zaman istiare yoluyla ifade edilen sevgili ise, aşk tasavvufi olduğunda Cenab-ı Hak'tır (Pala thz: 437-438).

Niyâzî-i Mısırî (Kavruk, 2011: 30-31) ile Ahmed Kuddûsî'nin (Doğan 2013: 841-842) karşılaştırdığımız her iki şiirinde, “çağıruram dost dost” redifinin yanı sıra 33 adet ortak kelime ve imge düzeyinde benzerlik bulunmaktadır. Bu iki şiire yönelik benzerliği ilk akla getiren de “dost” kelimesi/mazmunudur. Bu iki metinden Niyâzî-i Mısırî'nin şiiri öncel metindir. Bilindiği üzere “Dost” kavramıyla genel olarak Allah kastedilir. Cenâb-ı Hakk Vücûd-ı Mutlak'tır. Kemâl- i Mutlak'tır. Cemâl-i Mutlak'tır. Hüsn-i Mutlak'tır. Aşk-ı zâtîsiyle bilinmeyi istemiş ve kâinatı yaratmıştır. İnsan ise ondan gelmiş ve ona kavuşmayı özlemektedir. İnsanoğlu acizdir. Allah, ilmiyle, kudretiyle her yeredir. Kul her yerde onu arar (Pala thz: 33-34). Aslında “çağıruram dost dost” nakaratı insanın acizliğinin ve her yerde onun arandığının işaretidir. Amaç “fenâ-fî'llâh”a erişebilmektir. Kuddûsî de bu nakaratla Niyâzî-i Mısırî'den etkilendiğini göstermektedir.

Bakup cemâl-i yâre çağıruram dost dost
Dil oldı pâre pâre **çağıruram dost dost (M-1)**¹

‘Aşkuñ ile tolmuşam zühdümi yañılmışam
Mest ü müdâm olmuşam **çağıruram dost dost (M2)**

Dost da'vetin gûş idüb **çağıruram dost dost**
Deryâ gibi **cûş idüb çağıruram dost dost (K-1)**

Gönlüm diler **yârını** istemez ağyârını
Ârzûlar dîdarını çağıruram dost dost (K2)

Her iki şiirde geçen bu beyitlerde “cemâl-i yâr, dîdâr, dost” ile “dil, gönül, mest ü müdâm, cûş etmek” göstergeleri arasında bir ilgi olduğu görülmektedir. Zira âşğın en büyük amacı “Cemâlullah”a erişmektir. Bir deniz gibi geniş ve berrak olan gönül bu şerefle heyecanlanır, şevke ve aşka gelir, coşar. Zira “Cemâl”, Allah'ın tecellisi yerine kullanılır. Onun tecellî ettiği yerde ise durgunluk olmaz, bir heyecan bir coşku gönül kıyılarını döver durur. Âşık da kendinden geçip coşkuyla feryat eder.

*. Çalışmada kullanılan şiirler aşağıdaki yayınlardan alınmıştır. Beyit sonlarında parantez içindeki harf şairi, rakam ise ilgili şiirin beyit numarasını göstermektedir. (M1: Mısırî 1), (K1:Kuddûsî 1).

(M) Kavruk, Hasan (2011); *Malatyalı Niyâzî-i Mısırî Hayatı- Sanatı-Eserleri ve Divân-ı İlâhiyât Türkçe Şiirler ve Sözlük*, s. 30-31, Malatya.

(K) Doğan, Ahmet (2013); *Kuddûsî Divanı*, AkçağYayınları, s. 841-842, Ankara.

Mescid ü mey-hânede hânede vîrânede
Ka'be'de put-hânede çağıruram dost dost (M3)

İsmi ni yâd eylerem şugl-i evrâd eylerem
Âh ü feryâd eylerem çağıruram dost dost (K3)

Bu beyitlerdeki göstergeler ise “mescid, meyhâne, vîrâne, Kâbe, puthâne” ile bunların fonksiyonları olan zikir ve evratların çekilmesi arasında ilgi vardır. “Harâbât, vîrâne meyhâne, mescid” aynı anlamda kullanılır. Mutasavvıflar, harâbât’ı tekke olarak ele alırlar ve orada ilahi aşk şarabının içilip sarhoş olduğunu söylerler (Pala thz: 212). Buralarda Allah’ın adı zikredilir, zikr ü evradla meşgul olunur, ilahî aşkın acısıyla ah u enin edilir. Aslında “çağırma” kelimesi her iki şiirde de zikretmek anlamındadır. Kuddûsî de yâd etmek, âh u feryâd etmek ve çağırma kelimelerini zikretmek anlamında kullanmıştır.

Sular gibi çağ çağ tolaşuram tağ tağ
Hayrân baña sayru sağ çağıruram dost dost (M4)

Döyemez dil hasrete tâkatim yok firkate
Düşmişem bir **hayrete** çağıruram dost dost (K4)

Bu beyitlerdeki gösterge **hayrân** ve **hayret** kavramlarıdır. Aslında her ikisi de aynı kökten gelmektedir. Hayrân sözlükte “1. Şaşmış, şaşakalmış, şaşırmış; hayrette kalmış; 2. çok tutkun; 3. afyon sarhoşu” anlamlarına gelmektedir. Hayret ise “şaşma, şaşırma, şaşakalma, ne yapacağını bilememe” anlamlarındadır (Develioğlu, 1980: 413). Âşık içinse, aşırı tutkun olma hâlini belirtir (Develioğlu, 1980: 59). Tasavvufta da fenâ-fi’llâha ulaşmak için katedilmesi gereken makamlardan olan hayret makamını aşanlara hayran denir. Hayran olmak, özellikle sevgilinin veya Allah’ın güzelliği karşısında esrar içmişçesine kendinden geçmek demektir (Pala thz: 220). Derviş ilâhî aşkın sarhoşluğuyla kendinden geçince sevgilisinin adını çağırır. Yine beyitlerde geçen dolaşmak, hasret, takati olmamak kavramları da dervişliğin özelliklerindedir. Zira Hak aşığı gerçek aşkı ve ona rehberlik edecek mürşid-i kâmilî bulana kadar dağ taş demeden gezer dolaşır. Hayatlarına baktığımızda her iki mutasavvıfın da Hakk’ı aramak için Mısır’a Hicaz’a kadar uzanan bir yolculuğa çıktıklarına şahit oluyoruz.

Geldüm cihâna **garîb** oldum **güle** ‘**andelîb**
Her dem **çiğerler delüp** çağıruram dost dost (M5)

‘**İşk odına yanaram** dostuma irsem direm
Seyr-i **dîdâr** isterem çağıruram dost dost (K5)

Gül ile *bülbül* klâsik şiirimizin iki önemli unsurudur. Tasavvufta da âşık ile maşuk dervişle Allah'tır. Bülbülün gece gündüz feryat etmesinin sebebi gülün açılışını görmektir (bkz. Pala thz: 90-91, 189-190). Âşığın bütün amacı ise didâr'a mazhar olmaktır. O da bunun için *dost dost* diyerek çağırır. Ayrıca bezm-i eleste vahdet âleminden ayrıldıktan sonra dervişin ruhu da gurbet ve kesret olan dünya âlemine düşmüştür. Asıl vatani olan vahdet âlemine olan aşkın ateşiyle yanarak feryad edip durur (Pala thz: 85).

Dünyâ gamından geçüp yokluğa kanat açup
'**Aşk** ile dâ'im uçup çağıruram dost dost (M6)

Taldı **ummâna** gemim **yâreme** yok merhemim
'**İşk** u **sevdâ** hem-demim çağırırım dost dost (K6)

Burada *yokluk* göstergesiyle *fenâ-f'illâh* kastedilir; Allah'ta yok olmaktır. Umman ise *vahdet* denizidir. Tasavvufî edebiyatta umman, deniz *vahdet*'i simgeler. Tasavvuf ehli, Allah'ı bir deniz, kâinatı da dalgalar olarak görür. Böylece dalgalar *mâsivâ* yani *kesreti* simgeler. *Mâsivâ*, Allah'tan gayri her şeydir. Yani dünya gamı, dervişin yaraları hep *kesret* ve *mâsivâ*dır. Dervişlerin yokluğa kanat açmaları, ummana dalmaları ise seyr ü süluk yani tasavvufî yolculuklarıdır. Burada her iki mutasavvıf da seyr ü süluklarına işaret ediyorlar. Aslında seyr ü süluk çok zorlu bir yolculuktur. Bu zorluklara karşı tahammül sınırlarını aşan durumlarda ise yardıma çağırılacak olan ancak Allah'tır (Pala thz: 451).

Aradığım cândadır **cânda** vü hem **tendedür**
Bilür iken **bendedür** çağıruram dost dost (M7)

Ad u **sandan** geçmişem **cism** ü **cândan** geçmişem
Dû cihândan geçmişem çağırırım dost dost (K7)

Bu beyitlerde Niyâzî-i Mısırî aradığının can ve tende hatta kendinde olduğunu söylerken vahdet-i vücut anlayışına işaret etmektedir. Kuddûsî ise her ne kadar aynı sözcükleri kullansa da farklı bir yerde olduğu izlenimini vermektedir. O aradığını cisim, can hatta dünya ve ahiretten de ilerde bir yerde aramaktadır.

Geh düşerem mutlaka **geh** asl u **geh** mülhaka
Bakup kamudan Hakk'a çağıruram dost dost (M8)

Tıfl oluban ağlaram yüreğimi tağlaram
Gâh sil olup çağlaram çağırırım dost dost (K8)

Gâh gül olub kokaram **gâh** od olub yakaram
Gâh su olub akaram çağırırım dost dost (K9)

Gâhi olub mest-i câm söylemezem hiç kelâm
Gâhi olub şâd-kâm çağırırım dost dost (K10)

Bu beyitlerde Niyazî-i Mısrî'nin etkisi **geh, gâh, gâhî** kelimelerinin tekrarında apaçık kendini gösteriyor. Beyitler arasındaki benzerlik sadece bu kelimeler düzeyinde olmayıp işlenen konu itibarıyla da benzerlik arz eder. Beyitlerde *telvin* makamındaki mutasavvıfın kendisini hissettiği hâller zikredilmektedir. Telvin renkten renge girme, boyanma, değişme ve kararsız olma demektir. Derviş seyr ü süluk yolunda oldukça telvin sahibi olacaktır. Zira o, bir hâlden diğer bir hâle yükselmekte, bir vasıftan diğer bir vafsa intikal etmektedir (Kuşeyrî, 1991: 211).

Ayrıca şiirlerde “su” ile beraber “sil”(sel), “gönül” ile beraber “dil” göstergeleri de kullanılmıştır.

Sular gibi **çağ çağ** tolaşuram tağ tağ
Hayrân baña sayru sağ çağıruram dost dost (M4)

Tıfl oluban ağlaram yüreğimi tağlaram
Gâh **sil** olub **çağlaram** çağırırım dost dost (K8)

Gâh gül olub kokaram gâh od olub yakaram
Gâh **su** olub **akaram** çağırırım dost dost (K9)

4. Şekil ve Biçim Düzeyindeki Benzerlikler

Kuddûsî ile Niyâzî-i Mısrî'nin şiirleri konu bakımından aynı olduğu gibi şekil bakımından da benzerdir. Her ikisi de beyitler hâlinde ve 7+7=14'lü hece vezniyle yazılmıştır. Beyit sayıları ise Kuddûsî'de 13 beyit iken Niyâzî-i Mısrî'de 14 beyittir.

Şairlerin kullandıkları iç kafiyelerde benzerlikler fazladır. Ayrıca Kuddûsî'nin şiirindeki iç kafiyeler Niyazî'nin şiiri olan öncel metninde kullanılan zaman kipleriyle uyum içindedir.

Dünyâ gamından **geçüp** yokluğa kanat **açup**
'Aşk ile dâ'im **uçup** çağıruram dost dost (M6)

Dost da'vetin gûş **idüb** çağırırım dost dost
Deryâ gibi cûş **idüb** çağırırım dost dost (K1)

Gökler gibi **dönerem** gün gibi **tolanıram**
Devr ile **eğlenürem** çağıruram dost dost (M12)

İsmi yâd **eylerem** şugl-i evrâd **eylerem**
Âh ü feryâd **eylerem** çağırırım dost dost (K3)

Bakup cemâl-i **yâre** çağıruram dost dost
Dil oldı pâre **pâre** çağıruram dost dost (M1)

Döyemez dil **hasrete** tâkatim yok **firkate**
Düşmişem bir **hayrete** çağırırım dost dost (K4)

Gökler gibi **dönerem** gün gibi **tolanıram**
Devr ile **eğlenürem** çağıruram dost dost (M12)

Işk odına **yanaram** dostuma irsem **direm**
Seyr-i dîdâr **isterem** çağırırım dost dost (K5)

Tıfl oluban **ağlaram** yüreğimi **tağlaram**
Gâh sil olub **çağlaram** çağırırım dost dost (K8)

Gâh gül olub **kokaram** gâh od olub **yakaram**
Gâh su olub **akaram** çağırırım dost dost (K9)

‘Aşkuñ ile **tolmuşam** zühdümi **yañılmışam**
Mest ü müdâm **olmuşam** çağıruram dost dost (M2)

Ad u sandan **geçmişem** cism ü cândan **geçmişem**
Dû cihândan **geçmişem** çağırırım dost dost (K7)

Hep görinen dost **yüzi** andan ayırmam **gözi**
Gitmez dilümden **sözi** çağıruram dost dost (M10)

Görüşem ol **güzeli** gün gibi hüsnü **celî**
Işk ile oldum **deli** çağırırım dost dost (K11)

Metinler arasılıkta ortak birliktelik ilişkileri açık ve kapalı olarak iki şekildedir. Bir metne yapılan gönderme, alıntı yapılan eserin yazarı belirtilerek ve alıntı yeri tırnak içerisinde verilirse açık; alıntı yapılan eserin ve yazarının adı belirtilmeden alıntı yapılırsa kapalı ilişki kurulmuş demektir. Alıntı ve gönderge açık; gizli alıntı ve anıştırma kapalı; yansılama, alaycı dönüştürüm ve öykünme ise bir türev ilişkisine dayanan açık metinler arası biçimler sayılırlar (Aktulum, 2000: 94). Bunlardan açık biçimleri tespit etmek kolay ise de kapalı olanların anlaşılması bir altyapıyı gerektirir (Aktulum, 2000: 109). Yoksa eserin bu özelliği ortaya çıkmayacaktır.

Her iki şiiirde biçimsel olarak yer alan ortak birliktelik ilişkilerinde en belirgin özellik gönderge niteliğindeki “çağıruram dost dost” redifidir. Kullanılan ifade, söyleyiş, kavram ve mazmun kullanımı bağlamında ise gönderge,

niteliğinde kullanım söz konusu değildir. Açık metinler arası biçimlerden öykünme ise şekil olarak görülmektedir. Metinler arasında gizli alıntı ise görülmemektedir.

Her iki şiir için söylediklerimizi bir tablo hâlinde gösterirsek benzerlikleri daha iyi görebiliriz:

	Niyâzî-i Mısrî	Ahmed Kuddûsî	Niyâzî-i Mısrî	Ahmed Kuddûsî
KELİME	1.cemâl 2.bak- 3.yâr 4.dil 5.‘aşk 6.mest 7.su 8.hayrân 9.gibi 10.çağır- 11.baña 12.dünyâ 13.gül 14.geç- 15.yokluk 16.ile 17.cân	1.dîdâr 2.gûş et- 3.dost 4.gönül 5.‘aşk 6.mest 7.su 8.hayret 9.gibi 10.çağır- 11.baña 12.cihân 13.gül 14.geç- 15.yok 16.ile 17.cân	18.hem 19.gâh 20.düş- 21.ol- 22.görin- 23.deryâ 24.gün 25.söz 26.dem 27.kok- 28.ten 29.ile 30.çağ çağ 31.derd 32.geldüm 33.düş-	18.hem 19.geh 20.düş- 21.ol- 22.gör- 23.deryâ 24.gün 25.kelâm 26.zamân 27.kok- 28.ten 29.ile 30.çağla- 31.devâ 32.giderem 33.düş-
MAZMUN/ İMGE	1.Deryâ, 2.dil,	1.Deryâ, 2.gönül,	3.yâr, 4.su	3.yâr, 4.su
TEMA	1.İlâhî aşk	1.İlâhî aşk		
BİÇİM	7+7=14’lü hece vezni. Aynı redifli (Çağırırım dost dost)	7+7=14’lü hece vezni. Aynı redifli (Çağırırım dost dost)		
ETKİLENME TÜRÜ	Gönderge, Öykünme	Gönderge, Öykünme		

Sonuç

İnsanlık kadar eski olan metinler arası etkileşim hayatın her alanında yaygındır. Edebî metinlerde ise intihale varan bir durum olmadığı müddetçe övülmüş bir eylemdir. Bu sayede bilim dünyası var olan bilgilere farklı açılardan

bakarak yeni yorumlara ulaşır kendisini geliştirebilir. Bu ise istenilen bir şeydir. Zira biriken bilgiler ve yapılan yorumlar yeni bakışlara kapı açacaktır. Bu da her alanda ilerlemeye katkı sağlayacağı anlamına gelir. Bu bağlamda dinî-tasavvufî edebiyatta önemli bir yere sahip olan ve ele aldığımız şiiirlerinde gerek vezin, konu, kavram gerekse ortak kelime ve redif kullanımlarıyla birbirlerinden etkilendikleri görülen XVII. yüzyıl şairi Niyâzî Mısrî ile XIX. yüzyılda yaşayan Ahmed Kuddûsî'nin şiiirleri arasındaki metinler arasılık ele alınmıştır. Bununla şairlerin şiiirlerini oluşturmada geçirdikleri aşamalara dikkat çekilmeye ve okurun şiiiri hissetmesine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Zira Niyâzî-i Mısrî gibi bir şairin başka şairleri etkilemesi gayet doğaldır. Buna göre Ahmed Kuddûsî ve Niyâzî-i Mısrî'nin "çağıruram dost dost" redifli şiiirlerinde metinler arası olarak 33 kadar sözcük ve imge düzeyinde benzerlikler olduğunu gördük. Ayrıca metinler arası etkilenme türlerinden olarak da hem vezin hem de redif ölçüğünde gönderge ve öykünmeyi de tespit ettik. Şunu da belirtmek gerekir ki, Kuddûsî'nin şiiirinin bir beyit eksik olması dikkatimizi çekmişti. Bu ise kanaatimizce şairin, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı'nın, bu şiiiri 13 beyit olarak kaydeden farklı bir nüshasındaki şiiirden etkilendiğinden olmalıdır.

Niyâzî-i Mısrî

7+7=14

- 1- Bakup cemâl-i yâre çağıruram dost dost
Dil oldı pâre pâre çağıruram dost dost
- 2- 'Aşkuñ ile tolmuşam zühdümi yañılmışam
Mest ü müdâm olmuşam çağıruram dost dost
- 3- Mescid ü mey-hânede hânede vîrânede
Ka'be'de put-hânede çağıruram dost dost
- 4- Sular gibi çağ çağ tolaşuram tağ tağ
Hayrân baña sayru sağ çağıruram dost dost
- 5- Geldüm cihâna garîb oldum güle 'andelîb
Her dem ciğerler delüp çağıruram dost dost
- 6- Dünyâ gamından geçüp yokluğa kanat açup
'Aşk ile dâ'im uçup çağıruram dost dost
- 7- Aradığım cândadur cânda vü hem tendedür
Bilür iken bendedür çağıruram dost dost
- 8- Geh düşerem mutlaka geh asl u geh mülhaka
Bakup kamudan Hakk'a çağıruram dost dost

- 9- Tolunmaz ol hâl ü had mine'l-ezel tâ ebed
Oñılmaz aslâ bu derd çağıruram dost dost
- 10- Hep görinen dost yüzi andan ayırmam gözi
Gitmez dilümden sözi çağıruram dost dost
- 11-Deryâ olunca nefes pârelenince kafes
Tâ kesilince nefes çağıruram dost dost
- 12-Gökler gibi dönerem gün gibi tolanıram
Devr ile eğlenürem çağıruram dost dost
- 13-Ne yirdeyem ne gökde ne öliyem ne zinde
Her yirde her zamânda çağıruram dost dost
- 14-Geldüm o dost ilinden koka koka gülünden
Niyâzi'nüñ dilinden çağıruram dost dost (Kavruk 2011: 30-31)

Ahmed Kuddûsî

7+7=14

- 1- Dost da'vetin gûş idüb çağırırım dost dost
Deryâ gibi cûş idüb çağırırım dost dost
- 2- Gönlüm diler yârını istemez ağyârını
Ârzûlar dîdarını çağırırım dost dost
- 3- İsmiñi yâd eylerem şugl-i evrâd eylerem
Âh ü feryâd eylerem çağırırım dost dost
- 4- Döyemez dil hasrete tâkatim yok firkate
Düşmişem bir hayrete çağırırım dost dost
- 5- 'Işk odına yanaram dostuma irsem direm
Seyr-i dîdâr isterem çağırırım dost dost
- 6- Taldı ummâna gemim yâreme yok merhemim
'Işk u sevdâ hem-demim çağırırım dost dost
- 7- Ad u sandan geçmişem cism ü cândan geçmişem
Dû cihândan geçmişem çağırırım dost dost
- 8- Tıfl oluban ağlaram yüreğimi tağlaram
Gâh sil olub çağlaram çağırırım dost dost
- 9- Gâh gül olub kokaram gâh od olub yakaram
Gâh su olub akaram çağırırım dost dost

10-Gâhi olub mest-i câm söylemezem hiç kelâm
Gâhi olub şâd-kâm çağırırım dost dost

11-Görmüşem ol güzeli gün gibi hüsnü celf
‘Işk ile oldum deli çağırırım dost dost

12-Hicre olub mübtelâ bulmadım aslâ devâ
Ârzûlayuban likâ çağırırım dost dost

13-Dindi **Kuddûsî** baña giderem dostdan yaña
Turmayub subh u mesâ çağırırım dost dost (Doğan 2013: 841-842)

KAYNAKÇA

- Abdulkerim Kuşeyri (1991); *Kuşeyri Risâlesi*, (haz. S. Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Aktulum, Kubilay (2000); *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Aykanat, Timuçin (2012); “Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar İle Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar”, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Volume 5 Issue 4, p. 11-31, August 2012.
- Aykanat, Timuçin (2012); “Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar İle Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar”, *International Journal of Social Science* Volume 5 Issue 4, p. 11-31, August 2012.
- Aytaç, Gürsel (2003); *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (1980); *Osmanlıca- Türkçe Lûgat*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Doğan, Ahmet (2013); *Kuddûsî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ekiz, Tevfik (2007), “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47, 2 (2007) 119-127.
- Gökalp-Alpaslan, Gonca (2009); “Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemâl Süreyya Şiirinin Bileşenleri”. *Turkish Studies*, Volume 4 / 1-I Winter, s. 435-463.
- Holbrook Victoria R. (2014); *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kara, Mustafa (1994); *Niyazi-î Mısri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kavruk, Hasan (2011); *Malatyalı Niyâzi-î Mısri Hayatı- Sanatı-Eserleri ve Divân-ı İlâhiyât Türkçe Şiirler ve Sözlük*, Malatya, 30-31.
- Kıran (Eziler), Ayşe-Kıran, Zeynel (2011); *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Ferhat (2017); “Metinlerarası İlişkilerin Klâsik Retorikteki Kökeni Üzerine Bir Araştırma”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*, Yıl 3, 2017, 71-88.
- Pala, İskender (1989); *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İsmail (2012); *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara.
- Saraç, Yekta (2010); *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul.
- Somuncu, Selim (2016), “Metinlerarasılık ve Şiirde Gelenek Açısından Fuzûlî ile Şükûfe Nihal Üzerine Bir İnceleme”, *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, s. 59-73, Elazığ.
- Uludağ, S.-Köksal, M.A. (2002); “Kuddûsî Ahmed Efendi” md., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara.